

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 / (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume: 14, Issue: 4, November 2022

www.historystudies.net

BİR DOSTLUĞUN İNŞASI: PORT ELIZABETH AZİZİYE CAMİ

Building A Camaraderie: Port Elizabeth Aziziye Mosque

Dr. Öğrt. Üyesi Selcan Alperay Eraslan
(Corresponding Author)

Giresun Üniversitesi

selcan.alperay.kasli@giresun.edu.tr

Dr. Arş. Gör. Oğulcan Avcı

Giresun Üniversitesi

ogulcan.avci@giresun.edu.tr

Makale Türü-Article Type : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-Received Date : 23.06.2022
Kabul Tarihi-Accepted Date : 27.10.2022
DOI Number : 10.9737/hist.2021.1107

Atıf – Citation:

Selcan Alperay Eraslan, Oğulcan Avcı, "Bir Dostluğun İnşası: Port Elizabeth Aziziye Cami", *History Studies*, 14/4, Kasım 2022, s.851-869.

BİR DOSTLUĞUN İNŞASI: PORT ELİZABETH AZİZİYE CAMİ

Building A Camaraderie: Port Elizabeth Aziziye Mosque

**Dr. Öğrt. Üyesi Selcan Alperay Eraslan
Dr. Arş. Gör. Oğulcan Avcı**

Öz

17. yüzyıldan itibaren Hollandalılar tarafından köleleştirilerek Güney Afrika'ya yerleştirilen Malaylar, Müslüman olmalarına rağmen dini kısıtlamalarından dolayı İslamiyet esaslarını tam olarak öğrenememiş; bununla birlikte bölgedeki din adamlarının yanlış dini ritüelleri sebebiyle bazı uygulama hataları yapılmıştır. Bölgeden hacca giden bazı kimselerin döndüklerinde bu hataları düzeltmek istemeleri ise birtakım tartışmalara sebep olmuştur. Bunun üzerine dönemin hilafet makamı olan Osmanlı Devleti'nden yardım istenmiştir. Osmanlı Devleti talebi kabul etmiş ve din alimi olan Ebu Bekir Efendi'yi bölgeye göndermiştir. Böylece ilk karşılıklı etkileşim ve iletişim başlamıştır. Ebu Bekir Efendi'nin burada bulunduğu sırada önceki yıllarda Port Elizabeth'de inşasına başlanan ancak bitirilemeyen cami, Sultan Abdülaziz Han Döneminde Osmanlı Devleti'ne başvurularak yardım talep edilmesi üzerine, bitirilmiş ve bu vesileyle Aziziye adını alan caminin gölgesinde uzun yıllar devam edecek bir dostluk ve kardeşlik bağı bina edilmiştir. 1900 yılında Aziziye Camisi'nin satılarak yıkılması gündeme gelince bölgede yaşayan Müslümanların yardım istedikleri makam yine Osmanlı Devleti olmuştur. Osmanlı Devleti bu satışı önleyememiş olsa da Güney Afrika Müslümanlarının devlete ve hilafet makamına olan gönül bağı devam etmiştir. Güney Afrika'daki Müslümanlar Osmanlı Devleti'nin kendilerini kucaklayıcı tavrını ve yardımlarını hiçbir zaman unutmamış, emperyalist devletlere karşı Trablusgarp Savaşı'ndan Millî Mücadele'nin kazanılmasına kadar devam eden mücadele yıllarında Türk milletinin yanında yer almışlardır. Bu çalışmada Güney Afrika'da özelinde bölge Müslümanları ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler incelenmiş ve Aziziye Camisi'nin bu ilişkinin inşa sürecindeki yeri konu edinilmiştir. Bu bağlamda caminin inşa süreci ve akıbetine değinilerek Aziziye Camisi'nin sanat tarihi disiplini açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Güney Afrika, Port Elizabeth, Osmanlı, Malay Müslümanları, Aziziye Cami

Abstract

The Malays, who were enslaved by the Dutch and settled in South Africa from the 17th century, could not fully learn the principles of Islam due to their religious restrictions, although they were Muslims; in the meantime, some application mistakes were made due to the wrong religious rituals of the clergy in the region. The fact that some people who went on pilgrimage from the region wanted to correct these mistakes when they returned, caused some controversy. Thereupon, help was requested from the Ottoman State, which was the caliphate authority of the period, and the Ottoman State appointed Ebu Bekir Efendi here as a religious scholar. In this way, the first mutual interaction and communication began. While Ebu Bekir Efendi was here, the mosque, which was started to be built in Port Elizabeth in previous years but could not be completed, was completed during the reign of Sultan Abdulaziz Han, upon the request for help from the Ottoman Empire. On this occasion, a bond of friendship and brotherhood that will last for many years has been established in the shadow of the mosque, which was named Aziziye. When the sale and demolition of the Aziziye Mosque came to the agenda in 1900, the Ottoman State was again the authority that the Muslims living in the region sought help. Although the Ottoman State could not prevent this sale, the ties of love of Muslims to the state and the caliphate continued. Although the Ottoman State could not prevent this sale, the ties of affection of South Africa Muslims to the state and the caliphate continued. Muslims in South Africa have never forgotten the embracing attitude and assistance of the Ottoman Empire, and they stood by the Turkish nation in the years that continued from the Ottoman-Italian War to the victory of the National Struggle and during the years of struggle against imperialist states. In this study, in South Africa the relations between the Muslims of the region and the Ottoman Empire were examined and the place of the Aziziye Mosque in the construction process of this relationship was discussed. In this context, it has been tried to evaluate the Aziziye Mosque in terms of art history discipline by mentioning the construction process and the fate of the mosque.

Keywords: South Africa, Port Elizabeth, Ottoman, Malay Muslims, Aziziye Mosque

Giriş

Bu çalışmada Port Elizabeth kentinde yaşayan Güney Afrika Müslümanları¹ ve Osmanlı Devleti arasında 19. yüzyılın ikinci yarısında kurulmuş ve gittikçe sıklaşmış ilişkilerin anıtsal bir nişanesi olarak beliren Port Elizabeth Aziziye Cami ele alınmaya çalışılmıştır. Günümüze ulaşmayan bu yapıyla ilgili detaylı bilgiler Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nde yer alan belgelerden elde edilmiştir. Bunun yanında Güney Afrika Müslümanları ve Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilere ışık tutan Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi kayıtlarından da yararlanılmıştır.

Bu noktada 17. Yüzyılda kıtaya getirilen Güney Afrika Müslümanları² ve Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerin hangi olaylar neticesinde başladığına kısaca değinmek yerinde olacaktır. Söz konusu Müslümanlar Şâfiî ve Hanefî olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır.³ Müslümanların iki farklı mezhebe tabi olması dini ritüellerin ve kuralların uygulanması konusunda tam bir ittifak sağlanamamasının temel sebebidir. Bu durumun yaşanmasında etkili olan sebeplerden bir diğeri de Afrika'da İslamiyet'in yayılmaması için dönemin sömürgeci devletleri tarafından uygulanan yasaklardır. Sömürgeci bir devlet olan Hollanda bu topraklarda İslamiyet'in daha fazla yayılmaması için oruç ve namaz gibi temel ibadetlere; Müslümanların toplantılar yapmasına yasaklar koymuş ve bu insanların dine dair temel kaidelere ulaşmalarını engellemiştir.⁴ Kıtada İslam dininin yayılması için konulan yasaklar sonucu dinin temel öğretilerinden mahrum kalan

¹ Güney Afrika'daki ilk Müslümanlar bir genellemeyle "Malaylar" olarak tabir edilen Hindistan, Endonezya takımadaları, Malezya ve Sri Lanka'dan getirilen kölelerdir. "Malay" adıyla ilgili bilinmesi gereken önemli hususlardan biri Güney Afrika'nın Hollanda sömürgesi olduğu zamanda tüm Müslümanların herhangi bir ayrıma gidilmeden bu şekilde adlandırıldığıdır. Tamara Sonn, "Güney Afrika'da İslami Çalışmalar", *İslami Sosyal Bilimler Dergisi*, C.2, S.3, İnkılap Yayınevi, İstanbul 1994, s. 123; Halim Gençoğlu, "Güney Afrika'da Irkçılığın Tarihsel Kökleri", *Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.2, S.2, 2017, s. 84. M. 982/3 yılında kaleme alınan ve yazarı bilinmeyen *Hudûdü'l Alem* adlı eserde de Hindistan ülkesi ve şehirleri tanıtılırken sahil boyunca kurulmuş olan dört şehrin tamamına Malay adı verildiği yazmaktadır. *Hudûdü'l Alem Mine'l-Meşrik İle'l-Mağrib*, Çev: Abdullah Duman ve Murat Ağarı, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2018, s. 41. Hollandalılar, Malezya ve Endonezya'dan Malay adlı topluluğu Cape şehrine getirmiş ve bu topluluk tarihe sürgün edilen ilk Müslüman köle grup olarak geçmiştir. Bu Müslümanlar bölgenin İslamlaşmasını sağlamıştır. Malaylar Güney Afrika'ya geldikten sonra kıtada yayılmış ve 19. Yüzyılın sonuna kadar bölgenin en büyük Müslüman nüfusunu oluşturmuştur. Güney Afrika'ya getirilen Müslümanların çoğu Cape Town, Durban, Port Elizabeth, Doğu Londra, Kimberley, Pretoria ve Johannesburg gibi önemli metropollere ve yahut civarına yerleştirilmişlerdir. Ephraim Chikakano Mandivenga, "The Cape Muslims and the Indian Muslims of South Africa: A Comparative Analysis", *Journal of Muslim Minority Affairs*, C.20, S.2, 2000, s. 347; Serhat Orakçı, *A Historical Analysis Of The Emerging Links Between The Ottoman Empire And South Africa Between 1861-1923*, (Johannesburg Üniversitesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Johannesburg 2007, s. 22, 24; Merve Karakoç, *Güney Afrika'da Açılan Osmanlı Mektepleri*, (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2019, s. 3.

² Worden 1652 tarihinde Hollanda Doğu Hindistan Şirketi adıyla Flemenk asıllı Jan Van Riebeeck komutasındaki bir grup denizcinin Güney Afrika sahillere gelerek söz konusu topraklarda işgal ve sömürgecilik hareketlerini başlattığını yazmaktadır. Plessis'in yazdığına göre Java ve Malezya kolonilerinden oluşan ilk Müslüman grup Hollanda Doğu Hindistan Şirketi'nin köleleri olarak Cape Colony'e gelmiştir. Sonn ise 1677 yılını tarihten önce Hindistan, Endonezya, Malezya ve Sri Lanka'dan getirilen kölelerin Güney Afrika'daki ilk Müslümanlar olduğunu belirtmektedir. Kavas, İslam dinine mensup insanların Cape Town özelinde Güney Afrika'ya geliş tarihinin tam olarak belirlenemediğini; Hollandalıların 1652-1662 yılları arasında sömürge faaliyetlerini başlattıklarını ve Müslümanların da bu tarihlerde bölgede bulduklarını yazmaktadır. Izak David Du Plessis, *The Cape Malays*, Maskew Miller Limited, Cape Town 1944, s. 1-4; Nigel Worden, *Slavery in Dutch South Africa*, Cambridge University Press, Cambridge 1985, s. 21; Sonn, *agm*, s. 123; Ahmet Kavas, *Afrika'da Misyonerlik Faaliyetleri*, Dinler Tarihi Araştırmaları, Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara 2001, s. 488.

³ Vahed Goolam, "Changing Islamic Traditions and Emerging Identities in South Africa", *Journal of Muslim Minority Affairs*, C.20, S.1, 2000, p. 45.

⁴ Ahmet Uçar, *Güney Afrika'da Osmanlılar*, 2. Baskı, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2007, s. 62.

Müslümanlar evlilik ve cenaze merasimleri; mihir ve oruç ibadetinin yerine getirilmesi gibi pek çok konuda yanlış uygulamalara yönelmiştir.⁵

Kıtada Hollandalılardan sonra başlayan İngiltere'nin hakimiyet döneminde 1804 yılında yayınlanan Kilise Nizamnamesi ile Müslümanlara ibadet özgürlüğü sağlanmış⁶, verilen ayrıcalıklarla birlikte hareket alanı genişleyen Müslümanlar, Ümit Burnu'ndan yola çıkarak hac vazifesini yerine getirmek üzere Osmanlı topraklarına gitmişlerdir. Güney Afrika Müslümanlarının bu topraklarda İslamiyet'i tanıma imkânı bulup ziyaretlerinden sonra memleketlerine dönüşü dini konularda bazı tartışmalara kapı aralaması bakımından önemlidir. İslamiyet'teki doğru uygulamaları öğrenerek dönenler bu bilgileri halka anlatmak ve onları uyarmak istediklerinde güçlerini ve ayrıcalıklarını kaybetmek istemeyen yerel imamlar tarafından tepkiyle karşılanmışlardır.⁷ Hac ziyaretine giden Güney Afrika Müslümanları yalnızca yaşadıkları bölgede çıkan tartışmaların zeminini hazırlamamış, aynı zamanda Osmanlı Devleti ile etkileşime geçerek bu devletin kendilerinden haberdar olmasını da sağlamışlardır.⁸

Müslümanlar arasında dini ritüellerin gerçekleştirilmesi noktasındaki fikir ayrılığı sonraki yıllarda da nihayete ermeyince Cape Town sömürge valisine başvurarak acilen bir din alimi isteyen cemaat liderlerinin talepleri⁹ 16 Nisan 1862'de yapılan resmi başvuru ile kayıtlara

⁵ Halim Gençoğlu, "Abu Bakr Effendi: An Ottoman Scholar at the Cape of Good Hope", *Annual Review of Islam in Africa*, C.12, S.2, Centre for Contemporary Islam, Cape Town 2013-2014, s. 45-46.

⁶ Johan Matthys Van Der Merwe, "The Church order of De Mist and The Advent Of Religious Freedom in South Africa-An Important Contribution to The Common Good in South African Society", *International Journal of Religious Freedom*, C.7, S.1-2, 2014, s. 113. Johan Matthys Van Der Merwe, Cape Colony'de nizamnamenin ilan edildiği 25 Temmuz 1804 tarihinin "bölgede din özgürlüğünün ilan edildiği gün" olarak adlandırılabileceğini söyler. Esasen Hollanda'nın Katolikleri bastırmak için başlattığı dini baskılar bölgede bulunan Yahudilerle Müslümanları da kapsamış ve dini ibadetler yasaklanmış vaziyettedir. Ancak 1795'te Cape'in İngiltere tarafından işgal edilmesiyle bölgedeki yasak da sona erecek ve Tanrı'ya inanan tüm dini gruplar kanun önünde eşit hale gelecektir. Ayrıntılı bilgi için Merwe, *agm*, s. 113-125.

⁷ Gençoğlu, *agm*, s. 46.

⁸ 1852'de bölgeye Osmanlı Devleti'nin ilk fahri konsolosu olan William Greg atanmıştır. Greg'den sonra buraya atanan ikinci fahri konsolos Petrus Emanuel de Roubaix'dır. Roubaix bölgede özellikle Malaylar arasında yaşanan dini inanış kaynaklı tartışmalara tanıklık etmiş bir zattır. Bölge Müslümanları arasında muteber olabilmek için konuya müdahil olmuş ve 1855'te başlayan çabası 1861'de konsolos olması ile neticelenmiştir. Gençoğlu, *agm*, 2017, s. 86-87. Osmanlı Devleti ve Güney Afrika arasındaki ilişkilerin 1838 yılında Angora tiftik keçisi ticareti ile başladığı bilinmektedir. Bu ticari ilişki sonraki yıllarda bütün ticareti ile de ivme kazanmıştır. Ancak Müslüman halkla Osmanlı Devleti arasındaki yakın münasebet buraya gönderilen bir din adamıyla ilerleme kaydetmiştir. Halim Gençoğlu, "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Güney Afrika'da Osmanlılar", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi: 100'üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı Özel Sayısı*, C.13, S.25, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015, s. 189; Halim Gençoğlu, "Güney Afrika Milli Arşivleri'nin Osmanlı Tarih Yazıcılığı Açısından Önemi" *Belleten*, C.83, S.298, 2019, s. 935.

⁹ Talep sömürge valisi tarafından İngiltere Kraliçesi'ne, oradan İngiliz Parlamentosuna iletilmiştir. Parlamentosunun konuyu İngiliz Büyükelçisi Musurus Paşa'ya havale etmesiyle Osmanlı Devleti de tartışmalardan haberdar olmuştur. İslam dininin hilafet merkezi konumunda olan Osmanlı Devleti bu isteğe kayıtsız kalmamış ve görevlendirdiği bir alimi Güney Afrika Müslümanlarına gerçek İslam'ı öğretmek üzere göndermeye karar vermiştir. Bunun üzerine 1862'de İstanbul'dan ayrılan Ebu Bekir Efendi 1863 yılında Ümit Burnu'nda bulunan Cape Town'a ulaşarak göreve başlamıştır. Ebu Bekir Efendi buradayken yalnızca açtığı okullarla değil, yazdığı kitaplarla da Müslüman cemaatinin yeniden şekillenmesindeki başatlardan olmuştur. Böylece Osmanlı İmparatorluğu hilafet merkezi olarak Malay Müslümanlarıyla irtibat kurabilmiş ve uzun süredir Avrupa sömürgesi olan bölge Müslümanları da aralarındaki ihtilafları çözebilmek ümidiyle İslam halifesine sığınmışlardır. Orakçı, *agt*, s.39; Ömer Lütfi, *Yüzyıl Önce Güney Afrika*, Kitabevi, İstanbul 2013, s. 27-29; Yusuf Yıkılmaz, "On Dokuzuncu Yüzyılda Güney Afrika'da Bir Osmanlı Alimi Ebu Bekir Efendi", *Çanakkale 18 Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.14, 2019, s. 244. Ebu Bekir Efendi ve Güney Afrika'daki faaliyetleri ile alakalı yapılmış çok sayıda çalışma mevcuttur. Bunlardan bazıları için Gençoğlu, *agm*, s. 43-55; Halim Gençoğlu, *A report on the activities and challenges of an Ottoman Muslim Theologian in The Cape of Good Hope*, (University of Cape Town, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cape Town, 2013; Achmat Davids, "Abubakr Effendi: His Creation of The Afrikaans Letter e in Arabic Script", *South African Journal of Linguistics*, C.9, S.1, 1991; Selim Argun, *The Life and Contribution of the Ottoman Scholar, Abu Bakr Effendi, Towards Islamic Thought and Culture in South Africa*, (Rand Afrikaans University, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Johannesburg, 2020. Ebu Bekir Efendi'den sonra oğlu Ahmet Ataullah Efendi'nin de Güney Afrika

girmiştir.¹⁰ Malay Müslümanları ile Osmanlı Devleti arasında bu vesileyle başlayan sıcak ilişkilerin Abdülaziz ve II. Abdülhamid'den sonra V. Mehmed Reşat döneminde de devam ettiği anlaşılmaktadır.¹¹

Osmanlı Devleti Cape Town'daki Müslümanlarla ilişkilerini geliştirmek için sadece din alimi göndermekle kalmamış başka adımlar da atmıştır. Bu adımlardan biri de söz konusu Müslümanlara Kur'an-ı Kerim göndermiş olmalarıdır.¹²

Osmanlı Devleti'nin Güney Afrika Müslümanlarına yaptıkları yardımlar Malay Müslümanlarının Trablusgarp Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Osmanlı Devleti'ne verdikleri maddi ve manevi destekle karşılık bulmuştur.¹³

Müslümanları üzerinde oldukça etkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira Ataullah Efendi Güney Afrika'da bulunduğu süre boyunca Müslümanların destekçisi olmakla kalmamış, eğitim ve siyaset alanlarında da kendinden söz ettirmiştir. Ancak özellikle parlamentodaki çalışmaları dönemin baskın siyasi erki tarafından engellenmiş ve sonunda Cape'den ayrılarak Kimberley'e taşınmıştır. Bundan sonra Osmanlı Devleti tarafından Singapur konsolosluğuna atanarak Güney Afrika'dan ayrılmıştır. Ataullah Efendi burada şüpheli bir trafik kazası neticesinde genç yaşta hayata veda etmiştir. Ataullah Efendi'nin ölümü Güney Afrika'da büyük bir üzüntüyle karşılanmakla beraber buradaki Müslümanlar İstanbul'da bulunan ailesinin mağduriyet yaşamaması için Osmanlı Devleti'ne başvurmaya karar vermişlerdir. Bu amaçla Cape Town'da bulunan çok sayıda din adamı bir arzuhal hazırlayarak Sultan II. Abdülhamid'e Ataullah Efendi'nin eşi ve çocuklarının durumunu anlatmıştır. Arzuhal incelendiğinde Ataullah Efendi'nin eşi Muhsine hanımın 4 çocuğuna ve eşinin muhtaç durumda olan 2 akrabasına bakmakla mükellef olduğu anlaşılmaktadır. Müslümanlar, Singapur'da Kral VII. Edward'ın doğum günü vesilesi ile tertip edilen balodan dönerken öldürüldüğünü iddia ettikleri Ataullah Efendi'nin eşine "Müslüman dünyasının muhtaç dulları ve yetimlerinin koruyucusu" olarak gördükleri halife dışında yardım edebilecek kimse olmadığını belirtmektedirler. Güney Afrika'daki Müslümanlar için Osmanlı Devleti bu durumda da koruyucu ve sığınan bir çatı olmuştur. *Hariciye Nezareti, Siyasi Kalem Evrakı*, (BOA. HR. SYS. 2896/9). Ayrıca Ahmet Ataullah Efendi ve faaliyetleri için Halim Gençoğlu, "The first Muslim politician of South Africa: Ahmet Ataullah Bey, 1865-1903", *New contrée: a journal of historical and human sciences for Southern Africa*, S.69, 2014, s. 93-119; Orakçı, *agt*, s. 58-60.

¹⁰ Orakçı, *agt*, s. 38.

¹¹ Cape Argos gazetesinin 20 Haziran 1910 tarihli nüshasında padişahın tahta çıkışı münasebetiyle Nuru'l-Burhaniye adlı Osmanlı mektebinde bir resm-i kabul icra edildiğinden bahsedilmektedir. 19 Haziran'da yapılan bu törende şehrin Müslüman muteberanı da yer almış ve oldukça kalabalık olan kabulde padişah için dualar edilerek V. Mehmed üç defa alkışlanmıştır. Bu dönem, Osmanlı Devleti açısından Güney Afrika'daki tebaasının işlerinin takibi için tam yetkili bir konsolos atanmasına karar verilmesi ve eski Taganrog konsolosu Ohannes Majakian Efendi'nin Johannesburg'a yeni Osmanlı konsolosu olarak tayin edilmesi bakımından da önem taşımaktadır. BOA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi) *Hariciye Nezareti, Hariciye Tercüme Odası Evrakı*, (BOA. HR. TO.), 540/53, 20 Haziran 1910; *Hariciye Nezareti, Londra Sefareti Evrakı*, (BOA. HR. SFR. 3...), 729/36 lef 3, 9 Kasım 1910.

¹² Konsolos Ohannes Efendi buradaki nüfusları on iki bine ulaşan Müslümanlar için Kur'an-ı Kerim gönderilmesinin kendileri üzerinde hüsn-i tesir edeceğini tespit etmişti. Bunun üzerine daha önce Trablusgarb'a gönderilmek üzere ayrılan ancak sevkiyatı gerçekleşmeyen bir sandık Kur'an-ı Kerim'den 50 adetinin Cape Town'a gönderilmesine karar verilmiştir. *Maarif Nezareti, Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi*, (BOA. MF. İBT), 317/20 lef 1, 2 Mart 1911; BOA. MF. İBT 317/20 lef 2, 5 Nisan 1911.

¹³ Trablusgarb Savaşı'nın başlamasının ardından İngiliz hükûmetinin yaşananlara müdahalesini sağlamak amacıyla el altından protesto edilmesi için Güney Afrika'da yoğun çaba harcanmıştır. Ohannes Efendi ve Londra'daki başkonsolosluğun koordine olarak planladığı; gazetecilerin kamuoyunu harekete geçirmeye davet edileceği ve İngiliz hükûmetine protesto mektubu gönderilerek müdahalesinin talep edileceği büyük toplantıları Osmanlı yetkililerinin planladığının anlaşılmasında ise dikkatle hareket edilmiştir. İngiltere bu dönemde kendisi de Mısır'da işgalci pozisyonunda olduğu için Trablusgarb'da yaşananlara karşı sessiz ve pasif kalmakla itham edilmektedir. Bu dönemde yapılan protestoların merkezi Johannesburg olmuş ve ardından Güney Afrika'nın pek çok yerinde umulanın çok ötesinde gösteriler yapılmıştır. Johannesburg'da İslam cemaatinin önde gelenleri ve reisleri ile planlanan gösterilerde kalabalık bir dinleyici kitlesi önünde dünyanın her yerindeki Müslümanların halifelige olan derin ve değişmez bağı dile getirilmiş ve İtalya protesto edilmiştir. İkinci gösteride ise İngiltere'ye bir müdahale ve protesto telgrafı gönderilmiştir. Ayrıca Güney Afrika'daki bütün camilerde Osmanlı Devleti'nin başarısı için dualar edilmiştir. Gösterilerin en büyüğü çok daha kalabalık bir nüfusa ve sosyal statüye sahip olan Durban şehrinde yapılarak buradan da İngiltere'ye bir telgraf gönderilmiş ve yine müdahale talebinde bulunulmuştur. Bunun yanında iki Afgan şefi, eski subaylar ve cemaatin bazı ileri gelenleri Ohannes Efendi'yi ziyaret ederek 1800 kişilik bir Müslüman gönüllü grubunun savaşta katılmak üzere hazır olduğunu beyan etmişlerdir. Ohannes Efendi ise bu teklif üzerine büyükelçiye başvurmalarını tavsiye etmiştir. Ohannes Efendi bir de Kızılay komitesi kurmuş ve Muhammed Davud bu komitenin

Osmanlı Devleti'nin fiili varlığının ortadan kalkması Güney Afrika Müslümanları ile resmi ilişkilerin de sona ermesi neticesini doğurmuştur. Ancak Millî Mücadele döneminde de Türk Hükûmeti'nin emperyal güçlere karşı savaşması için 17.634 lira ve 875 sterlin yardımıda bulunmuşlardır.¹⁴ Bunun yanında düzenlenen yürüyüşlerle, Avrupa başkentlerine çekilen telgraflarla işgal altındaki Anadolu topraklarının halkı ile dayanışma içinde olduklarını açıkça göstermişlerdir.¹⁵

Osmanlı Devleti ile Güney Afrika Müslümanları arasında önceki satırlarda değinilen tarihi olaylarla oluşan samimi ilişkiler Aziziye Cami ile somut bir hal almış ve zirveye ulaşmıştır. Bu noktada bir sembol olarak öne çıkan Aziziye Cami'nin önemine, inşa sürecine, mimari özelliklerine ve akibetine değinmek yerinde olacaktır.

1. Aziziye Cami

1.1. Yapının İnşa Süreci ve Akibeti

İleride Aziziye Camisi olarak adlandırılacak Osmanlı-Malez camisine ait arazi 1852 yılında cemaat reisi olan Ebu Salik adlı Müslüman tarafından burada bir ibadethane yapılması için bağışlanmıştır.¹⁶ Port Elizabeth şehrindeki Strand Caddesi üzerinde bulunan araziye başlangıçta bir mescid yapıldıysa da zaman içinde Müslüman cemaatin nüfusu artmaya başlayınca söz konusu

başkanlığına getirilmiştir. Komitenin Natal bölgesinde yetkili olması planlanmış, bunun yanında Boerler'e karşı savaşan bir İngiliz yüzbaşısı da bir kolorduyla birlikte Türkiye'ye gitmek için gönüllü olmuştur. Bu arada Ohannes Efendi'nin yardım toplamak konusundaki ısrarı sayesinde Durban'da 500 sterlinden fazla para toplanmıştır. Hamidiye İslam Cemiyeti himayesindeki Transvaal Müslümanları da bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıda Saheb Abdülkadir Bawazeer cemiyet başkanı seçilmiştir. Toplantı Mahatma Gandhi'nin de burada bulunması bakımından dikkat çekicidir. Abdülkadir Efendi toplantıda yaptığı konuşmada İtalya'nın işgal hareketini kınayarak İngilizlerin Türklerin tarafında olacaklarına dair inancını dile getirmiştir. Bunun yanında savaş dolayısıyla başlayan yardım kampanyasına maddi destekte bulunulmasını istemiştir. Toplantı sonunda alınan kararlara göre Güney Afrika Müslümanlarının İtalya'nın izlediği ve İsa'nın öğretisine ters düşen ahlaksız, haksız, medeniyet dışı ve hırs dolu eylemi protesto edilmiş; Osmanlı Devleti'nin hak ve onur mücadelesinden zaferle çıkacağına dair ümit vurgulanmıştır. Ardından ordunun askeri uçak satın alması için Johannesburg Müslümanları arasında para toplanmaya başlamıştır. *Hariciye Nezareti, Londra Sefareti Evrakı*, (BOA. HR. SFR. 3...) 634/6 lef 1, 1 Ekim 1911; BOA. HR. SFR. 3... 634/6 lef 2, 1 Ekim 1911; BOA. HR. SFR. 3... 634/6 lef 7, 9 Ekim 1911; BOA. HR. SFR. 3... 634/6 lef 11, tarihsiz gazete kütürü; BOA. HR. SFR. 3... 681/28, 14 Temmuz 1912; BOA. HR. SFR. 3... 681/27, 14 Temmuz 1912. Osmanlı konsolosu Ohannes Efendi'nin bölgedeki faaliyetleri sonraki günlerde de devam etmiştir. Konsolos Eylül ayına kadar Kızılay Cemiyeti'ne 9464 sterlin göndermiştir. Ohannes Efendi yardım kampanyası dahilinde bir geziye çıkmış; ayrıca bazı ülkelerdeki uygulamaları örnek alarak mektup, fatura, koli gibi eşyalar üzerinde kullanılmak amacıyla pul bastırmak ve böylece daha fazla para toplamak imkânı bulunacağını da düşünmüştür. Ayrıca her Cuma para yardımı alabilmek için geliri Kızılay'a gönderilmek üzere 40'a yakın kırmızı hilal amblemlili teneke kutu yaptırarak bütün camilere göndermiştir. Konsolos, 1912 yılının sonunda bir geziye daha çıkarak bu kez 4 ay içinde 5000 sterlin yardım toplamayı başarmıştır. Ayrıca Kızılay komiteleri de konsolostan ayrı olarak 6000 sterlin toplamış ve Trablusgarb savaşı için toplanan miktar 12.000 sterline yaklaşmıştır. Ohannes Efendi 2 yıllık görev süresinde toplam 23.000 sterlini Osmanlı Devleti'ne göndermiştir. Konsolos, Doğu Afrika kıyısında bulunan Portekiz, Alman ve İngiliz mülkü sayılan Nyasaland'a gitmeyi de planlamıştır. Bildirdiğine göre kara hummanın yaygın olduğu ve çok sayıda Müslümanın dağılmış vaziyette yaşadığı bölgeye dair tek amacı bağış toplamak değil, aynı zamanda buradaki Müslümanların hilafet makamına duyduğu bağlılık hissini pekiştirmektir. Ohannes Efendi bir süre sonra görevden alınmış ve yerine Mehmed Remzi Bey atanmışsa da Osmanlı Devleti ve İngiltere'nin I. Dünya Savaşı'nda karşı karşıya gelmesi ile buradaki Osmanlı vatandaşları için kötü günler başlamıştır. Savaşın devam ettiği günlerde Mehmed Remzi Bey'in de aralarında bulunduğu çok sayıda Osmanlı vatandaşı tutuklanmıştır. *Hariciye Nezareti, Londra Sefareti Evrakı*, (BOA. HR. SFR. 3...) 657/23, 1 Eylül 1912; BOA. HR. SFR. 3... 692/16, 14 Mart 1913.

¹⁴ Uçar, *age*, s. 751; Musa Şahin, "Güney Afrikada Cape Koloni Türk Topluluğunun Oluşumu ve Osmanlı Türk Varlığı", *Journal of Economy Culture and Society*, S.33, 2011, s. 95.

¹⁵ Mayada Kamal Eldeen, *Ak Parti Dönemi Türkiye-Afrika İlişkileri: Sudan Örneği (2002-2015)*, (Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2019, s. 40.

¹⁶ *Hariciye Nezareti, Londra Sefareti Evrakı*, (BOA. HR. SFR. 3...) 501/10 lef 3, 22 Ocak 1901. Osmanlı Arşiv kayıtları incelendiğinde araziye bağışlayan zatın adının kimi belgelerde Ebu Salik, kimi belgelerde ise Abdül Salik olarak kullanıldığı görülmüştür. Biz bu çalışmada karışıklık yaşanmaması için Ebu Salik adını kullanacağız.

ibadethane yetersiz bir hale gelmiştir. Bunun üzerine daha büyük bir caminin inşa edilmesine karar verilmiş ve bir mimarla anlaşarak kendisine yeni camiye ait planlar çizdirilmiştir. Caminin yapımı için gereken miktara dair de bir keşif yapılarak inşaat için 1000 “İngiliz lirası”¹⁷ bedel biçilmiştir. Ancak cemaat genel olarak fakir ve muhtaç insanlardan meydana geldiğinden söz konusu paranın ancak yarısı toplanabilmiştir. Osmanlı Arşiv kayıtları incelendiğinde 1864 yılında caminin inşaatının halen bitirilemediği anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti tarafından din adamı olarak görevlendirilerek buraya gönderilen Ebu Bekir Efendi’nin de Port Elizabeth’de bulunduğu 1864 yılının 10 Ağustos günü Müslüman cemaat nihayet bir karar vererek fahri konsolosa başvurmuş ve yardım istemiştir. Konsolos, o yıllarda Abdülvahab Salik’in dini önderliği altında bulunan cemaate dair bir tahkikat yaptıktan sonra bunların sadakat ehli olduğunu tasdiklemiş ve cemaatin başvurusunu Osmanlı Hükümeti’ne göndermiştir. Konsolosun değerlendirmesine göre cemaate 200 liralık bir ihstanda bulunulması münasıptir. Zira konsolos bu ihşanın ardından kalan meblağın cemaat içinde toplanabileceği bilgisini edinmiştir.¹⁸ Hilafet merkezi ve Osmanlı başkenti olan İstanbul’a bu bilgilerin ulaşmasında itici gücün Ebu Bekir Efendi olması muhtemeldir. Zira Ebu Bekir Efendi’nin Port Elizabeth’e gönderilmesinin ardından ilişkilerin her geçen gün yukarıya doğru ivme kazandığı bilinmektedir. Konsolos tarafından başkente gönderilen arıza üzerine yapılan değerlendirmenin ardından Port Elizabeth Malez Müslüman cemaatinin cami inşaatını tamamlayabilmeleri için yardımda bulunulmasına ve gönderilecek meblağın Dahiliye Nezareti bütçesinden aktarılmasına karar verilmiştir.¹⁹

1900 yılında Ahmet Tahir imzasıyla Osmanlı Hükümetine gönderilen bir şikâyet dilekçesinden Malez Müslümanlarına 400 lira yardımda bulunulduğu anlaşılmaktadır. Ancak Osmanlı fahri konsolosu Roubaix bu miktarın 200 lirasını zimmetine geçirmiştir. Yapılan yardımın ardından İstanbul modelinde²⁰ inşa edilen cami bitirilebilmiş ve üzerine bir “Hilal-i Osmani” takılmıştır. Camiye dönemin padişahı ve İslam dünyasının halifesi Sultan Abdülaziz Han’a ithafen Aziziye adı verilmiştir.²¹

Port Elizabeth’in ortasında ve şimendifer hattının yakınında inşa edilen cami ibadete açıldıktan bir süre sonra cemaat reisi ve cami vâkıfı Abdülvahab Salik ölmüş, yerine oğlu Ebu Salih geçmiştir. Ebu Salih cemaatin başına geçtikten sonra caminin satışı gündeme gelmiş ve Müslümanlar arasında tartışmalar başlamıştır. Zira Ahmet Tahir’in deyimiyle Hristiyanlar, konumu gereği maddi kıymeti gittikçe artan camiye Müslümanların elinden almak hevesine düşmüşlerdir. Hristiyanların teşvikine kapılan Ebu Salih camiye satmaya ikna edilmiş ve Müslümanları kandırarak satış işlemini gerçekleştirmek üzere harekete geçip Cape Koloni Yüksek Mahkemesi’ne bir dilekçe vermiştir.²²

¹⁷ İngilizlerin hiçbir zaman lira adında bir para birimi kullanmadıkları bilinmektedir. Ancak T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi’nden temin edilen belgede “İngiliz Lirası” tabiri kullanıldığından orijinal dilin dışına çıkmamış ve metinde kullanıldığı şekilde aktarılmıştır. Belgedeki “lira” kelimesi İngiliz parası anlamında kullanılmış olmalıdır.

¹⁸ *Hariciye Nezareti, Hariciye Tercüme Odası Evrakı*, (BOA. HR. TO.) 324/6, 20 Eylül 1864; *İrâde- Hariciye*, (BOA. İ. HR.) 211/12199 lef 1, 20 Eylül 1864.

¹⁹ *Hariciye Nezareti, Mektubî Kalemî Evrakı*, (BOA. HR. MKT.) 508/63 lef 1, tarihsiz. (lef 2de verilen tarih 21 Ocak 1865); *İrâde- Hariciye*, (BOA. İ. HR.) 211/12199 lef 2, 8 Ocak 1865.

²⁰ Tipolojik anlamda “İstanbul modeli” olarak adlandırılan bir mimari tarz, plan ve mekân düzeni yoktur. Belgede geçen “İstanbul modeli” tabiriyle olasılıkla İstanbul’da yer alan selatin camilerine gönderme yapılmıştır.

²¹ *Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı*, (BOA. Y. MTV.) 214/95 lef 3, 16 Kasım 1900. Caminin satışı için dilekçe veren ve Ebu Salik’in torunu olan Abdülvahab bin Ebu Salih’in belirttiğine göre caminin yapımının bitirilip ibadete açıldığı tarih 5 Eylül 1899’dur. *Hariciye Nezareti, Londra Sefareti Evrakı*, (BOA. HR. SFR. 3...) 501/10 lef 3, 22 Ocak 1901. Caminin mimarının biyografisinde ise ibadethanenin açılış yılı 1866’dır. *Memoirs: Obituary Mr. Frederick Molesworth Pfeil. Minutes of the Proceedings of the Institution of Civil Engineers*, C.38, S.2, 1874, s. 320-321. Bizce de caminin açılış tarihinin 1866 olması akla daha yatkındır.

²² *Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı*, (BOA. Y. MTV.) 214/95 lef 3, 16 Kasım 1900.

Ebu Salih satışı gerçekleştirmek için 13 Temmuz 1900'de Malay cemaatinden sorumlu din adamı ve müteveli heyeti başkanı sıfatıyla başvurduğu Koloni Yüksek Mahkemesi'nde şu maddeleri beyan etmektedir:

1- 19 Haziran 1900'de camide yapılan bir toplantıda mahkemeye başvuru hakkı oy birliği ile kabul edilmiştir.

2- Adı geçen arazi 1852'de Ebu Salik tarafından Malay cemaatine ibadet yeri olarak bağışlanmıştır.

3- Sömürge Hükûmeti, arazileri demiryolu yapmak amacıyla kamulaştıma işine girişince daha önce camiye yakın bir yerde ikamet eden Malay cemaati kasabanın diğer ucunda yaşamaya başlamıştır.

4- Cami şu anda çok gürültülü ve uygun olmayan bir mahalde bulunmaktadır.

Ebu Salih'in başvurusunu değerlendiren Yüksek Mahkeme, kendisinin dilekçesinin aleyhinde olanları 16 Ağustos'ta mahkemeye gelerek karşı iddialarını kanıtlamaya çağırılmış ve eğer bu olmazsa satışı kesinleştirmeye karar vermiştir. Söz konusu tarihte mahkemeye gelenlerden yeminli ifadeler alındıktan sonra yeni celsenin 12 Eylül'e bırakılmasına karar verilmiştir. 12 Eylül'de her iki tarafın avukatları dinlendikten sonra satış kararı katılmıştır. Kararın iptali için satışın Kur'an'ın emirlerine aykırı olduğunu iddia eden bazı cemaat üyeleri mahkemeye başvuruda bulunduysa da bu istek 18 Aralık 1900'de reddedilmiştir.²³

Caminin satışı için resmi iş ve işlemler devam ederken Johannesburg Müslüman cemaati reisi Ahmet Tahir durumu haber olarak Osmanlı Devleti'ne başvurmuş ve satışı durdurmaya çalışmıştır. Tahir, Mâbeyn-i Hümâyûn Kitâbet Dairesi'ne gönderdiği arzıda haberi Johannesburg'da iken aldığını ve Ebu Salih'le görüşerek bu hareketinin şer'i şerif ve hilafet makamına muhalif olduğunu anlattığını; önüne çeşitli ayetler koyduğunu ancak ikna edemediğini yazmaktadır. Girişimlerinden netice alamayınca kendisiyle hem fikir bazı Müslümanlarla beraber mahkemeye başvurarak buradaki Müslümanların işlerinin Osmanlı Devleti padişahına ait olduğunu bildirmiş ve meselenin bu makama arzını talep etmişlerse de yine bir netice alamamışlardı. Tahir, Osmanlı Devleti içinde yaşayan 25 milyondan fazla Hristiyan'ın din işlerinde özgür ve kiliselerinin taarruzdan uzak olduğunu beyan ederek satışı durdurmaya çalıştıysa da başarılı olamadığını bildirmektedir. Ayrıca meseleyi Roubaix'a anlattığını ancak onun da bir cevap vermediğini söyleyerek fahri konsolosun zaten İngilizler nazarında Boerler lehine silah kaçakçılığı yaptığı şüphesiyle töhmet altında olduğunu ve "muzır" olarak nitelendirildiğini yazmakta ve bu halde konsolosun meseleyi çözemeyeceğini teşhis ettikten sonra Almanya'nın buradaki teba-i Osmaniye'nin işlerine yardımcı olabileceği fikrini de öne sürmektedir.²⁴

Ahmet Tahir'in arızası üzerine harekete geçen Osmanlı Hükûmeti caminin satışını önlemek için çareler aramaya başlamıştır. Konuyla alakalı olarak iki hükûmet nezdinde yazışmalar yapılarak satışın asıl nedeni anlaşılmaya çalışılmıştır.²⁵ Eldeki veriler ışığında konunun söz konusu caminin bulunduğu arsayı elde etmekten ibaret ve Ahmet Tahir'in iddialarının da doğru olduğunu düşünmek mantıklıdır. Zira Osmanlı Devleti ile yapılan yazışmalarda cami satıldıktan sonra gerekli masrafın düşüleceği ayrıca kalan miktar ile yeni bir cami ve imam ikameti inşa edileceği ayrıntısına yer verilmektedir.²⁶ Bunun yanında mahkemenin daha iyi bir mevkide cami inşa edileceğinden bu yapının satışına izin verdiği ve satışa itiraz edenlerin ise birkaç kişiden

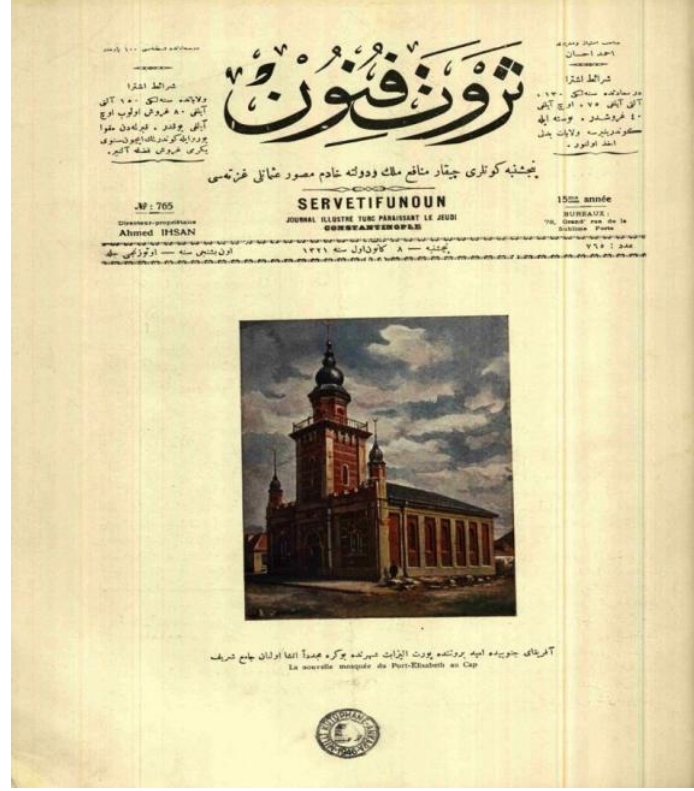
²³ *Hariciye Nezareti, Londra Sefareti Evrakı*, (BOA. HR. SFR. 3...) 501/10 lef 3, 22 Ocak 1901.

²⁴ *Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı*, (BOA. Y. MTV.) 214/95 lef 3, 16 Kasım 1900.

²⁵ *Hariciye Nezareti, Londra Sefareti Evrakı*, (BOA. HR. SFR. 3...) 501/8 lef 11, 8 Mart 1901.

²⁶ *Hariciye Nezareti, İdare*, (BOA. HR. İD.) 2042/36, 21 Mart 1901.

ibaret olduğu yazılmaktadır.²⁷ Ancak bir ibadethanenin para karşılığı elden çıkarılmasına yalnızca Port Elizabeth'deki Müslümanların değil, dönemin padişahı ve İslam halifesi II. Abdülhamid'in de muhalif olduğu anlaşılmaktadır.²⁸

Görsel 1: Strand Caddesi'ndeki Aziziye Camisi yıkıldıktan sonra Pier Caddesi'nde inşa edilen yeni Aziziye Camisi'nin fotoğrafının yer aldığı Servet-i Fünun gazetesinin kapağı (Servet-i Fünun, Numara; 765, 21 Aralık 1905)

Aziziye Camisine dair yazışmaların 1901 yılından sonraki kayıtlarına Osmanlı Arşivi'nde rastlamak mümkün olmasa da 21 Aralık 1905 tarihli Servet-i Fünun nüshasının kapağına bakıldığında satışın gerçekleştiği açıkça görülmektedir. Zira söz konusu nüshanın kapağını süsleyen cami "Afrika-yı Cenûbi'de Ümit Burnu'nda Port Elizabeth şehrinde bu kere müceddeden inşa olunan cami-i şerif" başlığı ile Osmanlı vatandaşlarına takdim edilmektedir. Birinci sayfadan verilen haberde Cape Town ve Port Elizabeth'deki Müslümanlara dair bir tanıtım yapıldıktan sonra İslam ahalesinin uzakta ikamet ettiği için önceki caminin yıkılmaya yüz tutmuş bir halde olduğundan bu caminin bulunduğu arsa ile İslam ahalesinin yaşadığı mevkide bir arsanın değiştirildiğinden bahsedilmektedir. Habere göre 20. Yüzyıl başlarında öncekinden daha büyük inşa edilen yeni camiye tıpkı eski yapıda olduğu gibi Aziziye ismi verilmiştir.²⁹

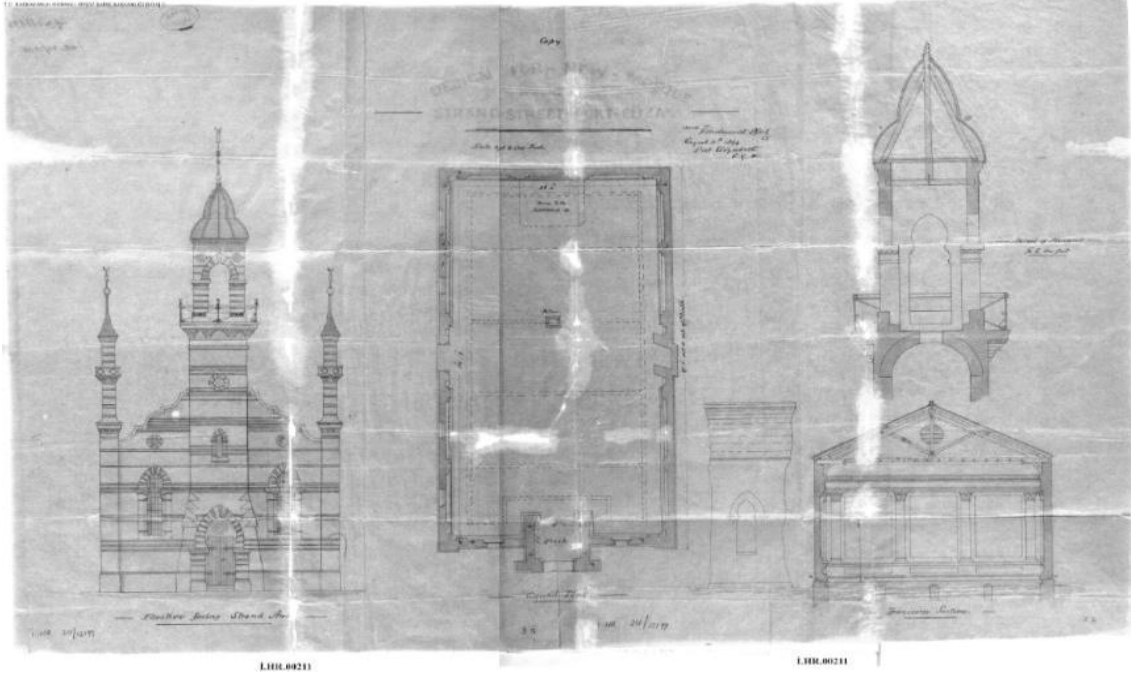
²⁷ Hariciye Nezareti, Londra Sefareti Evrakı, (BOA. HR. SFR. 3...) 501/8 lef 12, 13 Mayıs 1901.

²⁸ Hariciye Nezareti, Londra Sefareti Evrakı, (BOA. HR. SFR. 3...) 501/8 lef 13, 5 Mayıs 1901.

²⁹ Servet-i Fünun, Numara: 765, 21 Aralık 1905.

1.2. Yapının Mimari Tanımı

19. yüzyılda inşa edildiği, ilk imamının Ebu Rafi Efendi ve mimarının F. M. Pfeil³⁰ olduğu bilinen yapı³¹ günümüze ulaşmamıştır. Yapının nasıl bir mekân düzenine, plana ve mimari kuruluşa sahip olduğu Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yer alan bir belgeden öğrenilmektedir.³² Ayrıca yapının bazı eski fotoğraflarına da ulaşılmıştır.

Görsel 2: Port Elizabeth Müslümanları tarafından yaptırılan Eski Aziziye Camii'nin Plan, Kesit ve Cephe Çizimi (BOA. İ. HR. 211/12199, lef 4 ve 5)

Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda dikdörtgen bir alana oturan yapının, alışıldık olmayan bir tasarıya sahip girişi cephesinin ekseninde cepheden dışa taşkın şekilde inşa edilmiş, dikdörtgen tabanlı bir kaide ile kare tabanlı bir gövdeye sahip, cepheyle bir bütünlük oluşturan minare yer alır. Minare kaidesinde yapıya girişi sağlayan, iki yanda kare tabanlı yastıkları bulunan ve oldukça kalın tutulmuş kare tabanlı ayaklara oturan at nalı formunda kemere sahip bir kapı açıklığı bulunmaktadır. Kapı açıklığının biraz üzerinde söz konusu açıklıkla aynı forma sahip bir pencere açıklığı dikkat çeker. Bu pencere açıklığının üzerinde de daire biçimli bir pencere açıklığı daha görülmektedir. Daire biçimli pencere açıklığı ile şerefenin arasında kalan kısımda tek sıra dışbükey kaval silme minarenin gövdesini dolanmaktadır. Şerefe, dört yönden pahlanmış yüzeylerden oluşan bir alt yapıya sahiptir. Kare tabanlı olan petek kısmının cephe eksenlerinde giriş kapısıyla aynı forma sahip ve şerefeye çıkışı sağlayan kapı açıklıkları yer alır. Petek gövdesini kapı açıklıklarının sahip olduğu kemerlerin oturduğu yastıklar hizasında tek sıra silme dolanır. Şerefenin kapı açıklıklarının kemer köşelerinde birer tane daire biçimli pencere açıklığı bulunmaktadır. Silmelerden oluşan üç kademeli bir saçakla sonlanan petek kısmı, yapının eski

³⁰ Frederick Molesworth Pfeil 1835-1873 yılları arasında yaşamış ve Port Elizabeth Kenti'nde önemli şirketlerin çatısı altında çalışmıştır. Ayrıca söz konusu kentte birçok yapının mimarı ya da tasarımcısı olduğu da bilinmektedir. Detaylı bilgi için Memoirs: Obituary Mr. Frederick Molesworth Pfeil. *Minutes of the Proceedings of the Institution of Civil Engineers*, C.38, S.2, 1874, s. 320-321.

³¹ [Port Elizabeth of Yore: The Malay Population of Port Elizabeth - The Casual Observer](#) (Erişim Tarihi 30.03.2021)

³² *İrade- Hariciye*, (BOA. İ. HR.) 211/12199 Vrk. 4-5, 10 Ağustos 1864.

fotoğraflarından anlaşıldığına göre çapraz tonozla dört yönden daraltılan bir alana oturan kubbeyle örtülüdür.

Görsel 3: Eski Aziziye Camii'nin Bir Gravürü (Ekleyen: Gerald Humphrey)
<https://www.artefacts.co.za/main/Buildings/bldgframes.php?bldgid=6078> (E. T. 30.03.2021)

Görsel 4: Eski Aziziye Camii'nin 19. Yüzyıl Sonu-20. Yüzyıl Başında Çekilen Bir Fotoğrafı (Ekleyen: Gerald Humphrey)
<https://www.artefacts.co.za/main/Buildings/bldgframes.php?bldgid=6078> (E.T. 30.03.2021)

“S” ve “C” kıvrımlarına sahip bir kalkan duvarla sonlanan cephe ekseninin iki yanında ve yüksek bir kotta yine at nalı formunda kemere sahip birer pencere açıklığı yer alır. Bu pencere açıklıklarının üst kısımlarında daire biçimli birer pencere açıklığı daha görülmektedir. Söz konusu cephe iki yanda, yapının köşelerini oluşturan, kare tabanlı, cephe boyunca yükselen ve kare tabanlı birer başlıkla sonlanan ayaklarla sınırlandırılmıştır. Bu ayakların üzerinde, dört yönden pahlanmış kare tabanlı bir kaideye sahip, kare tabanlı birer köşe kulesi bulunur. Herhangi bir yerinde açıklığı bulunmayan ve bir saçakla sonlanan kuleler aleme sahip birer külahla örtülüdür. Söz konusu kulelerin şerefeye sahip olmaları sembolik birer minare olarak inşa edilmiş olabileceklerini düşündürmektedir. Yapı, projede yer alan kesitinden anlaşıldığına göre içten düz ahşap tavan, dıştan iki kanatlı kırma çatı ile örtülüdür. Yapının beden duvarlarında taş ve tuğlanın düzensiz şekilde birlikte kullanıldığı almaşık örgü tekniği görülmektedir. Ayrıca cephelerde yer alan açıklıkların sahip olduğu kemerlerin tamamı bir sıra taş bir sıra tuğla kullanılmak suretiyle oluşturulmuştur. Böylece cephede çift renk algılanması sağlanmış ve böylelikle bir hareketlilik oluşturulmuştur. Özellikle güneydoğu cephede hareketlilik oluşturan diğer bir unsur da cephenin sonlandığı “S” ve “C” kıvrımlarına sahip kalkan duvardır. Güneydoğu cephe ana giriş cephesi olduğundan mimari anlamda özenilerek inşa edilmiş ve yapının en hareketli cephesi olarak tasarlanmıştır. Eski fotoğraftan anlaşıldığına göre yapıdaki kapı ve pencere kanatları ahşap malzemeden, minare şerefesinin korkuluğu ise madenden üretilmiştir. Güneydoğu cephenin köşelerinde yer alan ve sembolik birer minare oldukları düşünülen kulelerin şerefelerinde ise taş malzeme kullanılmıştır. Minare ve kulelerin külahları kurşunla kaplıdır.

Yapı, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda dikdörtgen bir tabana sahiptir. Yapı günümüze ulaşamadığından nasıl bir mekân düzenine sahip olduğu hakkında elimizdeki tek veri, arşiv kayıtlarında yer alan projesidir. Söz konusu projenin yapının eski fotoğrafında görülen giriş cephesiyle oldukça uyumlu olması da projeye sadık kalındığı konusunda güvenilirliği arttırmaktadır. Projede çizilen plan ve kesite göre yapının harim bölümü, mihrap duvarına dik gelecek şekilde atılmış, birbirlerine kirişlerle bağlı arka arkaya dizilen dörder ayağın oluşturduğu altı ayak sırasıyla mihraba dik beş sahına ayrılmıştır. Planda söz konusu taşıyıcıların tamamı gösterilmemiş sadece harimin yaklaşık olarak ortasında denk gelen hizada bulunan kirişin geçtiği hatta sembolik olarak bir ayak işaretlenmiştir. Fakat tüm kirişlerin izdüşümü belirtilmiştir. Projede kuzeybatı duvarın hemen önüne konumlandırılmış bir de mahfil görülmektedir. Arşiv kayıtlarından elde edilen çizime göre mihrap nişinin tam karşısına gelecek şekilde konumlandırılmış ve yapıya girişi sağlayan bir kapı açıklığı bulunmaktadır. Diğer bir giriş açıklığı ise güneydoğu cephede minarenin kaidesinde yer alır. Minare kaidesi hem dikdörtgen tabanlı bir giriş bölümü olarak hem de minarenin oturtulduğu bir platform olarak tasarlanmıştır. Yapının eski fotoğrafına bakıldığında kuzeydoğu cephenin başka bir binaya bitişik olduğu, güneybatı cephenin ise hemen önünde yer alan başka bir yapıyla arasında oldukça kısa bir mesafe olduğu görülür. Bununla birlikte söz konusu cephede pencere açıklıklarının bulunması yapının inşasının bittiği sırada güneybatı cephesinin önünün açık olduğuna, ancak buraya sonradan bir bina inşa edildiğine işaret eder. Güneybatı cepheyi kapatan yapının inşasından sonra caminin bu cephedeki girişi iptal edilmiş olmalıdır. Yapı her ne kadar iki girişe sahip olsa da minare kaidesinde yer alan giriş diğerine göre daha anıtsal olduğundan ana giriş olarak tayin edildiği düşünülmektedir. Yapının projesine göre kuzeydoğu duvar ekseninde iki yandan, kuzeydoğu duvarla dik bir şekilde kesişmeyen birer çıkıntıyla sınırlandırılmış bir mihrap nişi bulunmaktadır. Mihrap nişinin iki yanında dikdörtgen biçimli birer küçük niş daha bulunur. Yapının planına göre kuzeybatı ve kuzeydoğu duvarlarda herhangi bir açıklığa rastlanmaz. Güneybatı duvarın ekseninde giriş açıklığı ve iki yanında ikişer tane pencere açıklığı bulunmaktadır. Yapının tüm duvarlarında oldukça geniş ve büyük tutulan çift kademeli çökertme yüzeyler görülmektedir.

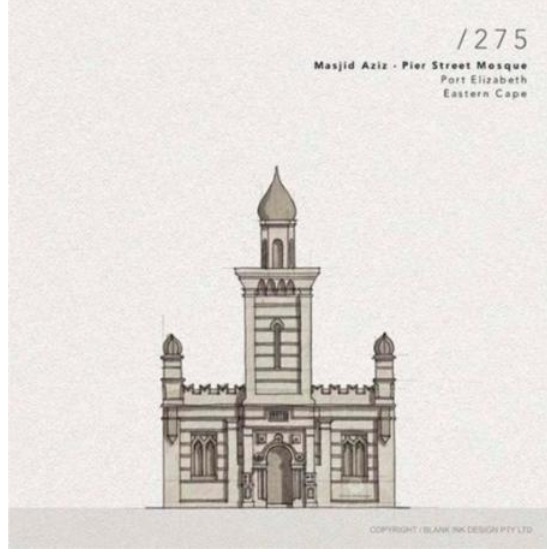
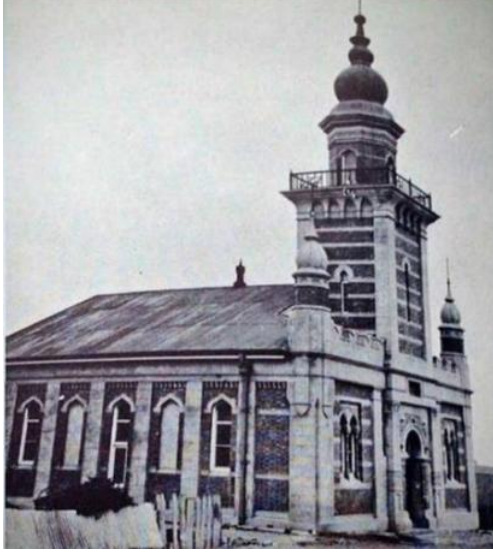
Değerlendirme

Caminin eski fotoğraflarına bakıldığında, yapı hayata geçirilirken Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'ndeki söz konusu belgede yer alan projeye neredeyse tamamen uyulduğu görülür. Tasarlanan projeye uygulama arasında temel farklılıklar giriş cephesinin iki köşesinde bulunan kulelerin şekilleriyle buna bağlı olarak kuleleri örten külahların oturdukları alanlar, şerefe altının tasarımı ve minare şerefesinin örtüsüdür. Söz konusu detaylar dışında tasarlanan proje bire bir uygulanmıştır.

Yapının eski bir gravürüne bakıldığında minarenin külahı üzerinde haç olduğu görülmektedir. Fakat yapının kilise olarak kullanıldığı ya da bir dönem kiliseye çevrildiği hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmaması gravürü yapan kişinin yapıyı kilise zannettiğini düşündürmektedir.

Aziziye Cami'nin yıkılmasından sonra yerine Pier Caddesi'nde aynı isimle yeni bir cami inşa edilmiştir. Serveti Fünun'un kapağına koyulan bir fotoğrafından yapının orijinal cepheleri hakkında bilgi edinilebilmekte, bazı farklılıkları dışında temelde Aziziye Cami ile benzer bir cephe tasarımına sahip olduğu görülmektedir. Yeni caminin giriş cephesinin ekseninde yer alan yuvarlak kemerli giriş açıklığı üzerinde tıpkı Aziziye Camii'nde olduğu gibi minare yükselmektedir. Cephe ekseninin iki yanında sivri kemerli ikiz pencere açıklıkları yer alır. Önceki camiden farklı olarak yeni Aziziye Camisi'nin giriş cephesi "S" ve "C" kıvrımlarına sahip bir kalkan duvarla değil dendanlarla sonlandırılmıştır. Ayrıca giriş cephesinin köşeleri üzerinde sembolik minareler yerine daha kısa tutulmuş birer kule bulunmaktadır. Yapının yan cephelerinin dikdörtgen biçimli yedi çökertme yüzey oluşturularak hareketlendirildiği görülmektedir. Baştaki ve sondaki hariç olmak üzere söz konusu çökertme yüzeylerde sivri kemerli pencere açıklıkları

yer alır. Yapının cephelerinde yer alan çökertme yüzeylerde tuğla, bu yüzeyleri sınırlayan yatay ve dikey hatlarda da kesme taş kullanıldığı görülmektedir. Bu durum aynı zamanda eski Aziziye Camii'nde olduğu gibi cephelerde çift renk algılanmasını da sağlar. Yeni Aziziye Camii'nde tıpkı eskisi gibi kırma çatıyla örtülmüştür. Günümüzde hala ayakta olan Yeni Aziziye Camisi'nin eski ve güncel fotoğrafları karşılaştırıldığında zaman içinde yapılan eklemeler ve onarımlarla büyük mimari değişimler geçirdiği, buna bağlı olarak da orijinalliğinden uzaklaştırıldığı tespit edilmiştir.

Görsel 5: Yeni Aziziye Camii'nin 20. Yüzyıl Başlarında Çekilen Bir Fotoğrafi (Ekleyen: Gerald Humphrey) <https://www.artefacts.co.za/main/Buildings/bldgframes.php?bldgid=13752> (E.T. 30.03.2021).

Görsel 6: Yeni Aziziye Camii'nin Giriş Cephesinin Çizimi (Çizen: Shaun Gaylard) <https://www.artefacts.co.za/main/Buildings/bldgframes.php?bldgid=13752> (E.T. 30.03.2021).

Görsel 7: Yeni Aziziye Camii'nin Eski Bir Fotoğrafi (Muhammad Badsha, "İmam Ghaka", *Islamic Focus*, S.138, Olive Desing&Print, Malabar 2018, s. 15)

Görsel 8: Yeni Aziziye Camii'nin 2015 Yılında Çekilen Bir Fotoğrafi (Ekleyen: Gerald Humphrey) <https://www.artefacts.co.za/main/Buildings/bldgframes.php?bldgid=13752> (E.T. 30.03.2021).

Güney Afrika’da inşa edilen Nur’ul Hamidiye, Nur’ul Osman, Şafi, Hacı ve Cuma camilerine bakıldığında hem eski hem de yeni Aziziye Cami’nin cephelerini oluşturan formların kullanıldığı görülmektedir. Söz konusu camilerde de tıpkı hem yeni hem de eski Aziziye Cami’nde olduğu gibi minarelerin genellikle ana giriş üzerine inşa edildiği ve giriş cephelerinin köşeleri üzerine kuleler ya da sembolik minareler konulduğu fark edilmektedir. Arşiv kayıtlarında Aziziye Cami’nin İstanbul modelinde inşa edildiği belirtilse de daha önce değinilen mimari detaylar göz önüne alındığında durumun böyle olmadığı ortaya çıkmaktadır. Birçok yapıda görülen bu söz konusu cephe tasarımının bölgeye özgü mimari bir gelenek olduğu düşünülebilir. Bundan yola çıkarak eski ve yeni Aziziye Cami’nde de Güney Afrika’nın mimari geleneklerine bağlı kalınarak inşa edildiği söylenebilir.

Görsel 9: Nur’ul Hamidiye Cami’ne Ait Eski ve Yeni Bir Fotoğraf

<https://www.indyturk.com/node/37866/t%C3%BCrki%CC%87yeden-sesler/%C3%BCmit-burnu%E2%80%99nda-bir-sultan-abd%C3%BClhamid-eseri-nur%E2%80%99ul-hamidiye-camii> (E.T. 19.10.2022)

Görsel 10: Nur’ul Osman Cami’ne Ait Bir Fotoğraf

<https://www.indyturk.com/node/423711/t%C3%BCrki%CC%87yeden-sesler/g%C3%BCney-afrikada-metruk-bir-osmanl%C4%B1-mabedi-n%C3%BBrul-osm%C3%A2n%C3%AEye-c%C3%A2m%C3%AEi> (E.T. 19.10.2022)

Sonuç

Emperyalist kuvvetler tarafından Port Elizabeth kentine getirilen Müslümanların kendi aralarında yaşadıkları problemleri çözüme kavuşturamaması meseleye dahil olan ve aynı zamanda hilafet makamı pozisyonunda bulunan Osmanlı Devleti ile ilişkilerini başlatmış ve taraflar arasındaki ilişkiler tarihi süreç içinde daima yukarıya doğru ivme göstererek devam etmiştir. Port Elizabeth Malay Müslümanları ve Osmanlı Devleti’nin ilişkilerini Ebu Bekir Efendi ile başlatmak mümkünse de özellikle Aziziye Camii’nin inşası için yapılan yardımlar taraflar arasında uzun süre devam edecek bir dostluğa vesile olmuştur. Öyle ki Osmanlı Devleti tarafından ibadetlerini gerçekleştirmek için bir ibadethaneyle dinlerini daha doğru şekilde öğrenmelerini sağlayan bir alime kavuşturulan Güney Afrika Müslümanlarında oluşan vefa hissi Trablusgarp Savaşı yıllarında da devam etmiştir. Osmanlı-İtalyan Savaşı sırasında bir Osmanlı Ermenisi olan konsolos Ohannes Efendi ve buradaki Müslümanlar gerçek bir dayanışma örneği göstererek Osmanlı Hükümetine binlerce sterlin yardımda bulunmuşlardır. Trablusgarp Savaşı’ndan kısa bir süre sonra başlayan I. Dünya Savaşı yalnızca dünyanın en büyük imparatorluklarından birini felakete sürüklememiş aynı zamanda milli mücadeleye giden kapıyı da aralamıştır. Taraflar arasındaki samimi hislerin milli mücadele yıllarında da devam ettiği, emperyalist dünyaya karşı

savaş başlatan Mustafa Kemal Atatürk'ün de Güney Afrika Müslümanları tarafından oldukça sevildiği ve desteklendiği bilinmektedir.

Port Elizabeth eski Aziziye Camisi'nin inşası, Ebu Bekir Efendi'nin alim olarak buraya gönderilmesi; onun eliyle kurumların faaliyete geçirilmesi ve Ohannes Efendi'nin buradaki faaliyetleri Osmanlı Devleti'nin Rus Çarı I. Nikolay'ın deyimiyle "hasta adam" olmadığını, o yıllarda halen dış politikada dönemin süper gücü olan İngiltere'nin bile sömürgesinde yaşayan Güney Afrika Müslümanlarını kuşatıcı tavrı sergileyecek kadar etkili olduğunu açıkça göstermektedir.

Osmanlı Devleti ve Güney Afrika Müslümanları arasında oluşan bağın en anıtsal nişanesi 1900 yılında yıkılarak günümüze gelemeyen Port Elizabeth Aziziye Camii'dir. Söz konusu yapı yıkıldıktan sonra onunla özdeşleşen tüm tarihi ve insani değerler oradaki Müslümanlar tarafından Pier Caddesi'nde yerine inşa edilen ve aynı adı taşıyan Yeni Aziziye Camii ile yaşatılmış ve günümüze kadar gelmiştir.

Kaynakça

A. Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

Hariciye Nezareti, İdare

BOA. HR. İD. 2042/36.

Hariciye Nezareti, Mektubî Kalemî Evrakı

BOA. HR. MKT. 508/63.

Hariciye Nezareti, Londra Sefareti Evrakı

BOA. HR. SFR. 3... 729/36.

BOA. HR. SFR. 3... 501/10.

BOA. HR. SFR. 3... 501/8.

BOA. HR. SFR. 3... 634/6.

BOA. HR. SFR. 3... 657/23.

BOA. HR. SFR. 3... 681/27.

BOA. HR. SFR. 3... 681/28.

BOA. HR. SFR. 3... 692/16.

Hariciye Nezareti, Siyasi Kalem Evrakı

BOA. HR. SYS. 2896/9.

Hariciye Tercüme Odası Evrakı

BOA. HR. TO. 324/6.

BOA. HR. TO. 540/53.

İrâde- Hariciye

BOA. İ. HR. 211/12199.

BOA. İ. HR. 211/12199.

Maarif Nezareti, Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemî

BOA. MF. İBT 317/20.

Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı

BOA. Y. MTV. 214/95.

C. Araştırma ve İncelemeler

ARGUN, Selim, The Life and Contribution of the Osmanlı Scholar, Abu Bakr Effendi, Towards Islamic Thought and Culture in South Africa, (Rand Afrikaans University, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Johannesburg 2020.

BADSHA, Muhammad, “İmam Ghaka”, Islamic Focus, S.138, Olive Desing&Print, Malabar 2018, s. 14-15.

DAVİDS, Achmat, “Abubakr Effendi: His Creation of The Afrikaans Letter e in Arabic Script”, South African Journal of Linguistics, C.9, S.1, 1991, s. 1-18.

DU PLESSİS, Izak David, The Cape Malays. Maskew Miller Limited, Cape Town 1944.

ELDEEN, Mayada Kamal, Ak Parti Dönemi Türkiye-Afrika İlişkileri: Sudan Örneği (2002-2015), (Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2019.

GENÇOĞLU, Halim, “Abu Bakr Effendi: An Ottoman Scholar at the Cape of Good Hope”, Annual Review of Islam in Africa. C.12, S.2, Centre for Contemporary Islam, University of Cape Town 2014, s. 43-55.

GENÇOĞLU, Halim, “Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Güney Afrika’da Osmanlılar”, Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi 100’üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı Özel Sayısı. S.25, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015, s. 187-212.

GENÇOĞLU, Halim, “Güney Afrika Milli Arşivleri’nin Osmanlı Tarih Yazıcılığı Açısından Önemi”, Belleten, 83(298), 2019, s. 933-56.

GENÇOĞLU, Halim, “Güney Afrika’da Irkçılığın Tarihsel Kökleri”, Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C.2, S.2, 2017, s. 79-120.

GENÇOĞLU, Halim, “The First Muslim Politician of South Africa: Ahmet Ataulah Bey, 1865-1903”, New Contree: A Journal of Historical and Human Sciences for Southern Africa, S.69, 2014, s. 93-119.

GENÇOĞLU, Halim, A Report on The Activities and Challenges of An Ottoman Muslim Theologian in The Cape of Good Hope, (University of Cape Town, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cape Town 2013.

GOOLAM, Vahed, “Changing Islamic Traditions and Emerging Identities in South Africa”, Journal of Muslim Minority Affairs, C.20, S.1, 2000, s. 43-73.

KARAKOÇ, Merve, Güney Afrika’da Açılan Osmanlı Mektepleri, (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2019.

KAVAS, Ahmet, “Afrika’da Misyonerlik Faaliyetleri”, Dinler Tarihi Araştırmaları 3, Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara 2001, s. 447-52.

MANDİVENGA, Ephraim Chikakano, “The Cape Muslims and the Indian Muslims of South Africa: A Comparative Analysis”, Journal of Muslim Minority Affairs, C.20, S.2, 2000, s. 347-52.

Memoirs: Obituary Mr. Frederick Molesworth Pfeil. Minutes of the Proceedings of the Institution of Civil Engineers. C.38, S.2, 1874, s. 320-321.

MERWE, Johan Matthys Van Der, “The Church Order of De Mist And The Advent of Religious Freedom in South Africa”, International Journal for Religious Freedom, C.7, S.1-2, 2014, s. 113-125.

ORAKÇI, Serhat, A Historical Analysis of The Emerging Links Between The Ottoman Empire and South Africa Between 1861-1923. (University of Johannesburg, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Johannesburg 2007.

Ömer Lütfi, Yüzyıl Önce Güney Afrika Ümitburnu Seyahatnamesi, Haz: H. Yorulmaz, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2013.

Servet-i Fünûn, Numara: 765, 21 Aralık 1905.

SONN, Tamara, “Güney Afrika’da İslami Çalışmalar”, İslami Sosyal Bilimler Dergisi, C.2, S.3, İnkılap Yayınevi, İstanbul 1994, s. 123-130.

ŞAHİN, Musa, “Güney Afrika’da Cape Koloni Türk Topluluğunun Oluşumu ve Osmanlı Türk Varlığı”, Journal of Economy Culture and Society, S.33, 2011, s. 75-98.

UÇAR, Ahmet, Güney Afrika’da Osmanlılar, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2007.

WORDEN, Nigel, Slavery in Dutch South Africa, Cambridge University Press, Cambridge 1985.

YIKMAZ, Yusuf, “On Dokuzuncu Yüzyılda Güney Afrika’da Bir Osmanlı Alimi Ebu Bekir Efendi”, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.14, 2019, s. 241-57.

D. İnternet Erişim Adresleri

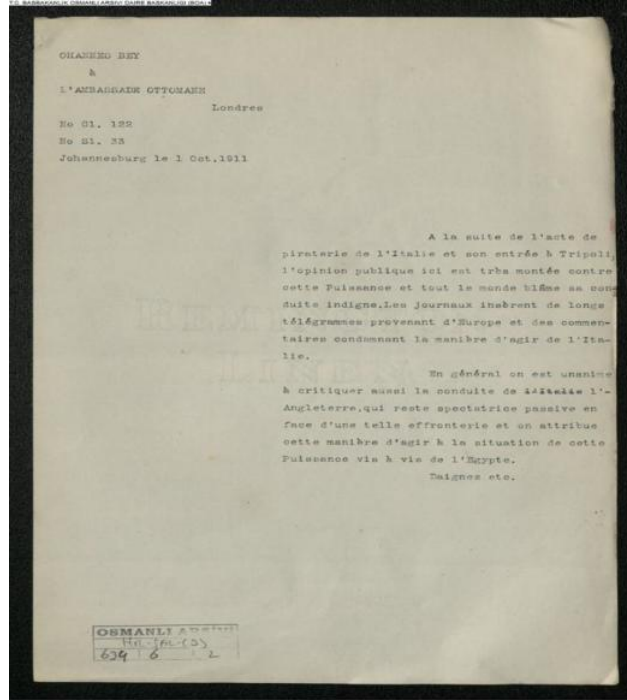
<http://thecasualobserver.co.za/port-elizabeth-yore-malay-population-port-elizabeth/#:~:text=Origin%20of%20the%20Malays%20in,and%20more%20than%20350%20years> (E.T. 30.03.2021).

<https://www.artefacts.co.za/main/Buildings/bldgframes.php?bldgid=6078> (E.T. 30.03.2021).

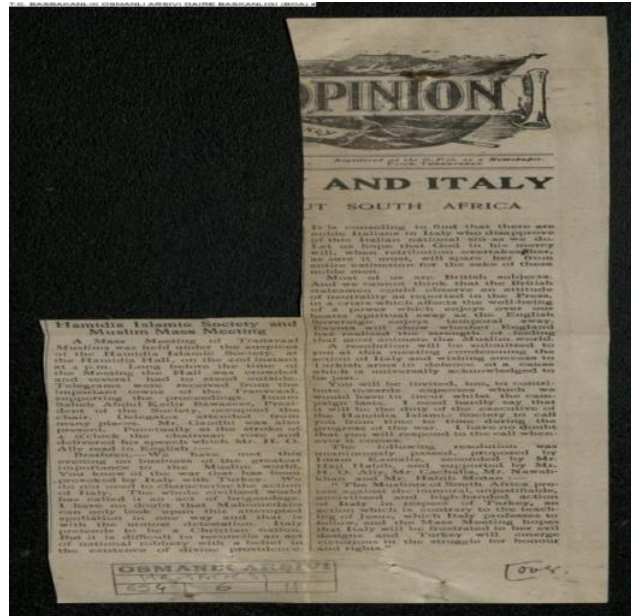
<https://www.artefacts.co.za/main/Buildings/bldgframes.php?bldgid=13752> (E.T. 30.03.2021).

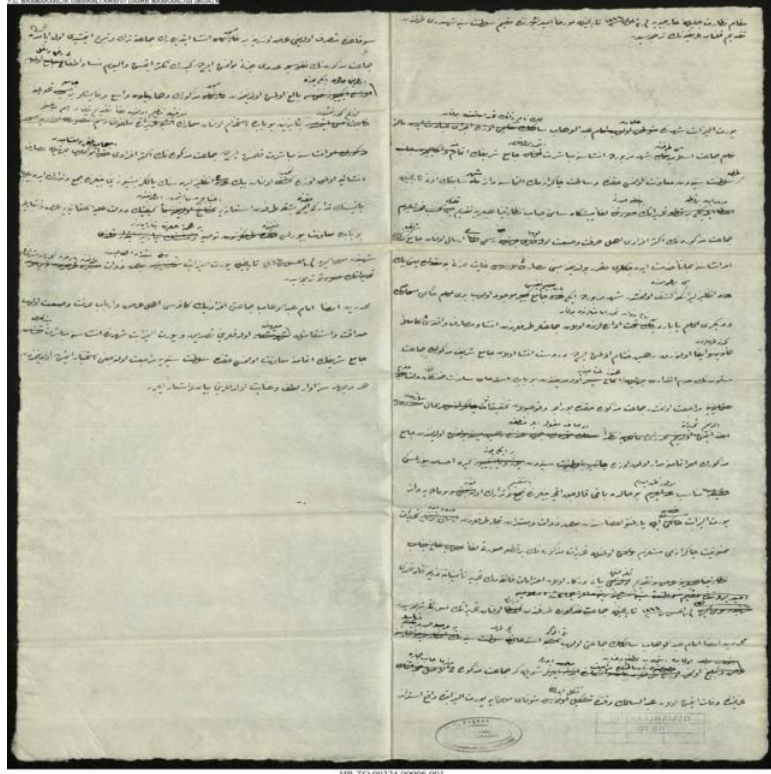
EKLER

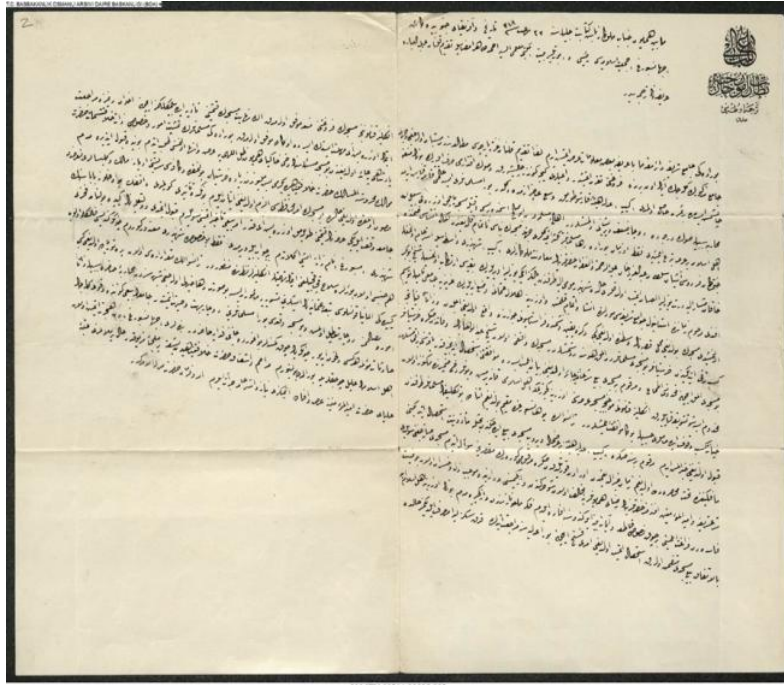
Ek 2: Trablusgarp Savaşı sırasında İngiltere'nin de bölge Müslümanları tarafından Mısır'da işgalci pozisyonunda olduğu için Trablusgarp'ta yaşananlara karşı sessiz ve pasif kalmakla itham edildiği ayrıntısını içeren belge (BOA. HR. SFR. 3... 634/6 lef 2, 1 Ekim 1911)

Ek 1: İtalyanları protesto etmek için Hamidiye İslam Cemiyeti tarafından tertip edilen ve Mahatma Gandhi'nin de katıldığı toplantının ayrıntılarını içeren tarihsiz gazete kupürü (BOA. HR. SFR. 3... 634/6 lef 11)

Ek 4: Ümit Burnu'ndaki Saltanat-ı Seniyye şebhenderi tarafından 20 Eylül 1864'te Hariciye Nezareti'ne gönderilen arızanın tercümesi (BOA. HR. TO. 324/6, 20 Eylül 1864)

Ek 3: Aziziye Camisi'nin satışına karar verilmesi üzerine Johannesburg Müslüman cemaati reisi Ahmet Tahir tarafından Mâbeyn-i Hümayûn Kitâbet Dairesi'ne gönderilen arıza (BOA. Y. MTV. 214/95 lef 3, 16 Kasım 1900)

Summary

In this article, which is a multidisciplinary study, the relations between the Muslims in South Africa and the Ottoman Empire were tried to be examined in both historical and cultural context. The struggles of South African Muslims (Malays) in order to live their faith correctly by rejecting the deviant practices imposed by regional religious leaders and how their efforts for existence under a colonial rule were reflected in the Ottoman State form the basis of this study.

Malay Muslims living under Dutch and then under British colonial rule, gained freedom of worship for the first time in 1804. As a result of this event, Muslims who wanted to fulfill their pilgrimage duty went to Ottoman lands and saw how wrong the practices of in their own region religious leaders were. The fact that the Muslims returned to their own countries by fulfilling the duty of pilgrimage caused complexity. This situation also paved the way for them to communicate with the Ottoman Empire, the owner of the Caliphate. After this period, the Ottoman State not only appointed honorary consuls to the region, but also appointed religious scholars and sent a large number of Qurans. The aid of the Ottoman Empire is not limited to these. Financial aid was also provided for the construction of the mosque that the Muslims of the region needed for their worship. The aid was not unilateral, and the Muslims of the region were not indifferent to the material, diplomatic and military difficulties experienced by the Ottoman Empire in the said period. Italy which was occupied Ottoman and England which was indifferent to the occupation events that took place in Ottoman lands during the Tripoli War, was criticized by protests in many cities of South Africa. At the same time, these Muslims collected thousands of pounds under the leadership of Ohannes Efendi, the Ottoman consul of the period, in order to provide equipment for the Ottoman army and provided financial aid to the Ottoman Empire. After the de facto disappearance of the Ottoman Empire, South African Muslims also stood by the new Turkish government which declared war against the stakeholders of the imperialist world, and provided thousands of pounds of financial aid to them. They also organized marches protesting these events and sent telegrams to European capitals.

The Ottoman Empire's aid to the Malay Muslims laid the foundation of a friendship that would last for a long time. The most monumental sign of this friendship is the Aziziye Mosque, built on Strand Street in the city of Port Elizabeth. The building in question was opened for worship in 1866. It is noteworthy that there is a regional style in South African religious architecture. Although it was declared in the Ottoman archive documents that Aziziye Mosque was built in the style of Istanbul Mosques, when the building in question is examined, it is seen that it has very similar forms with other mosques and the regional architectural style is also used in this building. Due to the location of its land, the mosque, whose financial value was increasing, came to the fore to sell and the building was demolished in 1901. Thereupon, the Muslims built a new mosque in the regional style on Pier Street in the city of Port Elizabeth and named it Aziziye. After the Old Aziziye Mosque was demolished, all the historical and human values identified with it were kept alive by the Muslims there, with the New Aziziye Mosque built on Pier Street and bearing the same name, and survived until today.